

ПРАВО ТА ЕСТЕТИКА. ДОСВІД ТЕОРЕТИЧНОГО ЗБЛИЖЕННЯ

Fiat justitia pereat mundus!

Стаття складається з двох проблемних блоків. Перший – це пошук естетичного в правовій сфері і доведення його наявності, і другий – це роздуми про підготовку майбутнього правника, який повинен отримати естетичне «загартування» через вивчення правових дисциплін.

Ключові слова: право, естетика, естетичне почуття, форми, соціальна регуляція, гармонійна структура, естетично-правовий смак.

Проблема співвідношення права та естетики має різні джерела. На перший погляд саме право почуває себе далеким від такого зв'язку і не вважає за потрібне шукати шляхи до порозуміння. Але це багато в чому є наслідком домінування надто широких тлумачень естетики, скажімо, як способу світосприйняття, цілісної системи ідей про досконалість або недосконалість світу, найбільш абстрактні засади мистецтва тощо. І хоча поведінка людини в соціумі, що право вважає своєю прерогативою, може розглядатися і як наслідок естетичного впливу, за лаштунки теоретичного погляду, на жаль, все ще ховається механізм цього впливу. Якщо ж спиратися на філософське бачення естетичного як універсального, стає зрозумілою необхідність екстраполяції константних рис естетичного світобудування на все, що торкається існування людини у світі, в тому числі й стандартів адекватності людської поведінки. Таким чином, можна зробити висновок, що естетика не тільки розробляє усталені правила творчого процесу в мистецтві, які, до речі, подекуди називали «абсолютним законодавством», або «законодавчою владою» (Ф. Шлегель), але й виступає чинником нормативного регулювання і гармонізації поведінки через специфічні засоби виховання людських почуттів. Отже, якість сприйняття породжує і якість вчинків. А звідси – естетика може розглядатися як наука, що вивчає особливі методи регулятивного впливу, поряд із правом, мораллю, релігією. Попри сказане, цей теоретичний вектор залишається зовсім не дослідженим в естетичній науці.

З іншого боку, існує доволі просте і зручне тлумачення права як низки, комплексу правил поведінки, як «керманіча» суспільних відносин, що оголошені загальнообов'язковими і захищеними державою. Така «ясність» блокує розширення визначення. Але його проблематичність постає в породженні ілюзії, що нормативність поведінки начебто гарантована самим фактом появи цих норм та їхнього розповсюдження у спільноті. Однак, цілком очевидно, що нормотворчість правового гатунку – це ще не все, що суб'єкти діють і в згоді з власними пріоритетами і потребами, які повинні узгоджувати з потребами інших. Ясна річ, що право не може не бачити іс-

нування поряд із собою нормативних обмежень морального, релігійного, естетичного гатунку. Тобто системний погляд на соціальну регуляцію включає в себе необхідність теоретичних розвідок щодо різних її якостей.

Оскільки нас цікавить саме естетична структурна складова соціально-нормативного регулювання в суспільстві, спробуємо віднайти естетичні риси в конкретних моментах правової дійсності. Незаперечність всюдисущності естетичного дає нам підґрунтя і насагу відшукати його навіть у найбільш прихованих, неочевидних сполюках. Це зовсім непросте завдання, хоча б тому, що все ще потрібно доводити, поперше, велику значущість емоційного ставлення до правових пропозицій, яка напряму пов'язана з розвинутиим естетичним почуттям.

Почнемо з естетичного забарвлення теоретичного мислення в праві. Відомо, що з Нового часу в різні боки розводяться поняття споглядання та спостереження. Споглядання ще з античних часів пов'язане з незацікавленим судженням про предмет, результатом якого була оцінка, тобто фіксація об'єктивних рис предмета через призму суб'єктивного бачення. Спостереження, навпаки, віддзеркалювало об'єктивні риси предмета як такі, без емоційного забарвлення спостерігача. Метою аналізу була, так би мовити, чистота (тобто безсуб'єктність) сприйняття. Домінування новочасових позицій, стрімкий розвиток авторитетних природничих наук спровокували атрофію суб'єктного ставлення до предмета дослідження і в гуманітарному знанні. Ось у чому криється хибне тлумачення права як виокремленого і незалежного від будь-яких людських переживань. Але сучасне знання повертає суб'єкта як необхідного актора і в процес, і в результат як природничого, так і гуманітарного дослідження. Людське «обличчя» обов'язково буде відображеним у будь-яких абстрактних досягненнях саме тому, що вони є людськими. Чудові підказки нам подають стародавні греки, які не вбачали різниці між спогляданням і спостереженням, обидва супроводжувалися неприхованим задоволенням або навпаки. Систематизоване знання, що відбивало світ людини, тонка чуттєвість, глибокий умовивід, оригінальна форма думки, які поєднувалися з розумним принципом людської поведінки, досконала форма спільного життя, гармонійний устрій існування багатьох – усе це універсальні цінності, які передали нам елліни та стародавні римляни. Такий загальний знаменник будь-якої науки має неперевершену значущість, про що не варто забувати.

Отже, естетичні складові теоретичного мислення в праві існують поряд із логічними тому, що в його кращих проявах ми маємо справу саме з мистецтвом мислення, яке викликає захват і велику повагу як до автора, так і до права в цілому. Не можна недооцінювати цей емоційний відгук, як і взагалі людську реакцію, на правові «події», тому що так формується психологічна реакція на законодавство взагалі, на всі структури і всіх суб'єктів, які так чи інакше причетні до нього. А це проблема дуже серйозної ваги, що не охоплюється спеціально-правовими межами.

Естетична складова наявна в усіх без винятку формах правової реальності: і в усних промовах, і письмових фіксаціях, і юридичній символіці, і юридичних технологіях, і процесуальних побудовах, і в справедливості закону тощо [1, с. 207–212].

Так, скажімо, будь-який юридичний текст може розглядатися і переживатися з точки зору досконалості нормативних визначень. Особливе захоплення викликають максими, сентенції, афоризми, тобто такі вислови, які мають граничну змістовну на-

сиченість при лапідарності форми. Стародавні римляни називали їх «ratio scripta» – «писаним розумом». Високу естетичну цінність несе в собі юридична символіка. Мало того, що вона здатна впливати на всі сторони людської натури – і інтелект, і почуття тощо, юридична символіка здійснює функцію закріплення в людській пам'яті найбільш значущих цінностей і протягнення їх крізь віки. Так, скажімо, наша християнська культура «погодилася» із символом довершеного правосуддя, язичницькою богинею Феміс (романізований варіант – Феміда), що була, як відомо, першою дружиною Зевса та матір'ю Прометея, Діке (Справедливість) та Евномії (Благозаконність). Мало того, що це могутній символ цілої низки правових, соціальних та антропологічних чинників, Феміда ще й відрізняється вишуканою зовнішністю і високим статусом. Досконалість цих рис (прекрасна жінка і богиня) підіймає правосуддя на рівень досконалої неперевершеності.

Щодо юридичних технологій, то їх естетична складова пов'язана, як це не парадоксально, з полем битви за справедливість. Саме юриспруденція може нести такі суперечності етико-естетичного гатунку, коли формально-технологічне мистецтво здатне викликати захоплення, попри те, що з точки зору моралі його використання призводить до вельми сумнівних «перемог». Розвинутий естетичний елемент притаманний і судовому процесу. Насамперед – це доленосна для людини подія, яка завжди повинна спиратися на пошук істини. Звідси її традиційна урочистість, піднесеність, сувора послідовність актів, процедур, особливе ставлення і вимоги до місць відправлення правосуддя, які повинні бути значущими в естетичному плані, оскільки воно здійснюється саме іменем держави. Це ж стосується і вимог до суддівського корпусу, представники якого за визначенням повинні нести особливі риси, починаючи від здатності глибокого і вишуканого мислення, завершуючи одягом та особливою естетикою поведінки. Усе це впливає на підвищення соціальної оцінки правосуддя як позитивного явища через естетично налаштоване чуттєве сприйняття людиною.

Послідовний, оригінальний, методологічно стрункий і виважений теоретичний аналіз як найбільш бажаний в юриспруденції всіх часів не може не викликати естетичне захоплення. Він отримує особливе забарвлення, якщо пов'язаний з вищим сенсом юриспруденції – справедливістю. Виважене правосудне рішення, що захищає право суб'єкта, оцінюється не тільки як правова, моральна, а й естетична перемога. Саме справедливий закон, який здатний установити баланс інтересів різних суб'єктів, що можуть вільно діяти на власну користь; який не обмежує можливість соціально виправданої і обґрунтованої поведінки; який не є дискримінаційним, тобто дефектним, із точки зору засад справедливості, здатний гармонізувати суспільство. Саме тут є доречним згадати слова Мікеланджело: «Беру шматок мarmуру і відсікаю все зайве». Правник тоді може називатися скульптором соціальних відносин, коли він пише і виконує закони, що можуть стабілізувати, гармонізувати різноспрямовані інтереси. І хоча на відміну від просторових скульптурних надбань законодавча діяльність спирається на темпоральні засади життя, це не знищує високих сподівань на її гармонійну структуру, що повністю залежить від естетичного почуття форми.

Узагалі естетична складова права, як і будь-чого, має підґрунтям саме почуття форми – найважливішого елемента, що дає можливість естетичного освоєння світу. Естетику без перебільшення можна назвати наукою про почуття форми. А оскільки все, що існує в світі, певним чином оформлене, то, безумовно, що як предмети, так і процеси можуть бути естетично оціненими.

Почуття форми є тісно пов'язаним із таким феноменом як естетичний смак. Він ще за часів О. Баумгартена та І. Канта позначав підґрунтя естетики. Її взагалі тлумачили як критику смаку, тобто аналіз того стану задоволення, який супроводжує споглядання прекрасного. Деякі дослідники вважають за потрібне підкреслити особливості естетичного смаку правника терміном «естетично-правовий» смак. Ясна річ, що естетичний смак будь-якого фахівця, якщо йдеться про саме фахові його прояви, демонструється на тлі практичної діяльності. Естетичний смак систематизує юридичний досвід особи, сприяє розвитку аналітичного мислення, здатності оптимального врегулювання правових відносин у суспільстві. Такі поняття, як справедливість, правові принципи, адекватність правових дій, корелюють з естетичними поняттями гармонії та почуття міри, а саме тому потребують для свого продуктивного застосування розвиненого естетичного смаку фахівця.

Але все ж таки яким чином подолати стандартне юридичне мислення, як естетизувати юридичну діяльність узагалі, підняти рівень професійної естетичної культури?

Дуже великою тут є роль мистецтва. Воно активізує суспільну комунікацію, завжди своєрідну і неповторну, як і сама людина. Правове почуття, що є результатом естетично-художнього вдосконалення людської чуттєвості взагалі, сприяє підвищенню ефективності професійного розв'язання складних суспільних і особистісних проблем. Це пов'язано також з активізацією сфери підсвідомого, з посиленням уваги до інтуїції, здогадок, передчуттів, асоціацій тощо. Естетичне забарвлення правосвідомості юриста неможливо уявити без творчих пошуків, які блокують спрощені дії, схематичність та поверховість у розгляді фахових питань. Крім того, правник мусить засвоїти багато ролей: і педагога, і психолога, і філософа, і дипломата тощо. Тобто акторська складова трудової діяльності юриста не викликає сумніву. Але, на жаль, на це майже не звертають уваги, начебто такий стан речей зовсім не впливає на специфіку формування майбутнього юриста. Таке спрощене ставлення до педагогічних завдань, обмежених виключно переданням позитивного знання, створює одномірно налаштованого фахівця, здатного лише до репродуктивного типу мислення і дії, що не відповідає вимогам сучасності.

Високий рівень естетичної культури юриста формується з таких принципів, як естетична домінанта, юридична гармонія, феномен творчої волі тощо. Дуже стисло це можна охарактеризувати таким чином.

По-перше, як уже зазначалося, професійна майстерність юриста є певним видом мистецької діяльності, вона має підґрунтям безумовно-умовний рефлекс на позитивні дії, що стимулює бажання творчого пошуку попри навіть природні потреби. Така фізіологічна властивість позначається як принцип домінанти, що стимулює пізнання краси й отримання естетичної насолоди в межах професійної практики.

По-друге, ми вже говорили про погляд на юридичну діяльність як на роботу скульптора, що формує соціальну матерію в напрямку її вдосконалення. Будь-який дисбаланс, асиметрія в правовому явищі спонукає естетично «налаштованого» правника виправляти цю руйнацію і досягати краси й гармонії в суспільному розвитку.

По-третє, це творчий пошук, який спирається на почуття гідності, переживання соціальної значущості власної юридичної діяльності, пошук гармонії в правових відносинах, радість від безкорисливих вчинків, що налаштовані на внесення у світ не тільки порядку, доцільності, довершеності, тобто гармонії, але й добра. Усе це проковує так звану професійну мажорність, що пов'язана з оптимістичним поглядом на світ.

Формування інтелектуальної еліти сучасного типу залежить від активізації джерела продукування знань – розумової здатності молоді. Це стосується і шкільної освіти, й освіти у ВНЗ. Слід звернути увагу на розрізнення, що йде ще з кантівських часів, понять «інтелект», тобто розсудок, розсудлива здібність і «розум». Про це слід говорити тому, що часто-густо поняття «інтелекту» посідає не властиве йому місце, хоча насправді його силу можна виміряти й отримати індекс IQ. У той же час сила розуму пов'язана зі здатністю продукувати ідеї, принципово нове знання, мати моральні цілі, переживати естетичне натхнення. Особливим чином це стосується майбутніх юристів, становлення правової культури яких залежить від розвитку розумової, моральної та естетичної складової останньої. Розуміючи всю проблематичність завдання, потрібно починати діяти у сфері правового виховання, спираючись на історико-культурну і власну впевненість у його естетичній складовій.

Виникає слушне питання: яким чином розвивати не тільки розумову, але й творчу здатність правників у процесі їхньої підготовки? Але ж саме період навчання є найбільш вагомим щодо різнобічної підготовки юриста. На жаль, існує типова освітянська помилка, яка базується на думці про неспроможність естетичного впливу традиційних навчальних дисциплін. І все ж без перебільшення стверджуємо: позначене завдання є настільки важливим, що від його розв'язання залежить «якість людини», яка домінуватиме в суспільстві, якість правової еліти, що ми матимемо, а звідси – і якість суспільства, що зможемо побудувати. Розмірковування щодо права повинні не тільки стосуватися предметних і змістовних тем, а й фіксувати характер співіснування юридичних пропозицій, що складають мережну поверхню бажаних соціальних відносин. Таке узагальнення, таке цілісне, навіть «мистецьке» сприйняття правового простору дає можливість переживати естетичні почуття, які збагачують правосвідомість майбутнього юриста.

Зрозуміло, що такий кут зору, така позиція потребує постановки нових завдань перед освітою: відкрити в будь-яких навчальних дисциплінах підказки культурного сенсобудівництва і речесобудівництва, які потрібно усвідомити викладачеві й зуміти передати студентству. Це стосується всіх без винятку наук, що вивчаються у вищій школі, у тому числі правничих. Вищій школі не було б зайвим запропонувати своїм слухачам замислитися над питанням: навіщо людство переймалося і переймається тим чи іншим теоретичним предметом? Яке в нього культурне і суспільне завдання? І тоді, на тлі таких роздумів, стає зрозумілим, по-перше, що історія культури взагалі, і в її межах історія науки, тобто існування людства, має не таку вже велику кількість проблем найважливішого гатунку, які поєднують людську історію в один великий

ланцюг; по-друге, що все так зване «сучасне» – це протягнутий у сьогодні, поданий в інших формах досвід минулих поколінь, їхніх розвідок, надій і сподівань. Так зрозуміти матеріал, що вивчається, дуже важливо: він перестає бути абстрактним і демонструє вічні намагання людства зробити світ, у якому ми живемо, більш справедливим, гармонійним, адекватним нашим уявленням. Саме таке, на нашу думку, загальнокультурне, широке висвітлення навчальної дисципліни дає можливість розвивати, по-перше, розумову здібність майбутніх юристів, бо це звільняє молоду людину від набридлого репродукування в бік свободи асоціативного мислення. По-друге, інформація, що надається студентству (в лекційних курсах або для самостійного вивчення) повинна містити, так би мовити, «емоційне кодування» логічних схем, аби зробити її сприйняття студентами небайдужим і особистісно цікавим. Це сприяє переведенню інформації в системи підсвідомості й могутньому посиленню інтуїтивної діяльності молодої людини, що навчається. По-третє, використання будь-якої правничої дисципліни як прикладу естетичних намірів юриспруденції щодо прозорого структурування соціуму розвиває естетичну складову правосвідомості.

Таким чином, які б освітні трансформаційні процеси не відбувалися на теренах нашої держави, якщо ми хочемо зберегти здоров'я нації, сформувані спочатку людину, а потім фахівця, необхідно серйозно використовувати гуманітарно-педагогічну складову освіти. Потрібно, всупереч усьому, «перекладати» наукову інформацію на мову почуттів, емоцій і людських доль. Це важливо ще й тому, що молода людина сприймає навчальний предмет у формі вияву особистості, емоційний чинник навчального процесу постає як особистісна, людська форма буття.

І ще один момент. Студента, що обрав фах правника, потрібно переконати через характер викладання, насамперед, правничих наук, що його майбутній фах і його робота – це зусилля з упорядкування, гармонізації соціуму у формі служіння людям. Саме така позиція повинна стати моральною позицією майбутнього юриста, а задля цього необхідно посилювати етико-естетичне коло не тільки через вивчення теорії моралі або естетики, що є дуже важливим, а й через інтерпретацію будь-яких дисциплін як результату, в найбільш широкому сенсі, теоретичного пошуку Краси, Мудрості і Добра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлай, С. В. Право в естетичному вимірі (до постановки питання) [Текст] / С. В. Бурлай // Проблеми філософії права. Т. 2. – К. ; Чернівці : Рута, 2004. – С. 204–214.
2. Бурова, О. К. Самовершенствование: анахронизм или проект? [Текст] / О. К. Бурова // Практ. філософія. – 2011. – №3. – С. 3–8.
3. Мануйлов, Є. М. Естетична культура як зміст освіти майбутнього фахівця права [Текст] / Є. М. Мануйлов // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2009. – № 1. – С. 13–20.
4. Романова, А. С. Естетика судочинства: філософсько-правовий підхід [Текст] / А. С. Романова // Проблеми забезпечення конституційних прав громадянина в кримінальному судочинстві : матеріали наук.-практ. конф., Львів, 26 жовт. 2007 р. – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 143–145.
5. Романова, А. С. Чинники формування естетичної культури юриста [Текст] / А. С. Романова // Митна справа. – 2012. – №4. – С. 59–65. – Бібліогр.: с. 65.

О. К. Бузова

**ПРАВО И ЭСТЕТИКА.
ОПЫТ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО СБЛИЖЕНИЯ**

Статья состоит из двух проблемных блоков. Первый – это определение теоретических путей восхождения к взаимопониманию права и эстетики, и второй – это поиск оснований и возможностей эстетико-правового воспитания будущего юриста. Рассматриваются проявления эстетического в разных формах правовой реальности. Доказывается необходимость использования любой правовой дисциплины как примера эстетических устремлений юриспруденции.

Ключевые слова: право, эстетика, эстетическое чувство, формы, социальная регуляция, гармоническая структура, эстетико-правовой вкус.

O. Burova

**LAW AND AESTHETICS.
EXPERIENCE OF THEORETICAL CONVERGENCE**

The article contains two problematic blocs. The first one is the determination of theoretical ways of approaching understanding law and aesthetics; another one is the search for backgrounds and means of aesthetic-legal education of a future lawyer. As undisputable is the possibility of aesthetic evaluation of any phenomenon or process, as law can also be under such possibility. But, unfortunately, connection of law and aesthetics is still to be proved, because of, first of all, great importance of emotional attitude to legal propositions which is closely connected with the developed aesthetic feeling.

It is shown in the article, that aesthetic components of theoretical thinking coexist with logical, because at its best manifestations we can see the very art of thinking that commands respect as to the author, as to law in common. Aesthetic component can be found practically in all forms of legal reality: in speeches, in written fixations, in legal symbols and technologies, in procedural modifications, in justice of law, etc. Emotional attitude to all these rests on the aesthetic taste of a lawyer. Aesthetic taste systematizes person's legal experience, facilitates analytical thinking development, capability of optimal regulation of legal relations in society.

High level of aesthetic culture of a lawyer is formed from the principles that can be marked as aesthetic dominant, legal harmony, phenomenon of creative will, etc. It is clear, that new tasks are demanded from the system of education. Information, given to students (either in lectures, or in self-study courses), should contain, as it better to say, «emotional coding» of logical schemes to make their perception by the students partial and personally interesting. It will facilitate transmitting the information into subconsciousness and mighty straitening intuitive activity of a studying young person. Using any legal discipline as an example of aesthetic attempts of jurisprudence as for transparent structuring of the society develop aesthetic component of justice and legal conscience.

Key words: law, aesthetics, aesthetic feeling, social regulation, harmonic structure, aesthetic-legal taste.